

Materiały

ROZWÓJ WSI TRZEBNICKIEJ W OKRESIE PIĘTNASTOLECIA W ŚWIETLE BADAŃ ANKIETOWYCH

Rozwiązano już wiele zasadniczych problemów dotyczących zagospodarowania i rozwoju Ziemi Zachodnich. Wzmoczona jednak dążność do dalszej aktywizacji zachodnich regionów kraju, lepsze wykorzystanie rezerw produkcyjnych w rolnictwie, stopniowa socjalistyczna przebudowa wsi wyłaniają szereg nowych, skomplikowanych problemów, wymagających prawidłowego rozwiązywania.

Opierając się na materiale zebrany w wyniku przeprowadzonych badań ankietowych i innych materiałów przeanalizujemy tu główne kierunki ewolucji socjologiczno-ekonomicznej wsi trzebnickiej oraz tendencje rozwojowe rolnictwa tego rejonu.

I. GENEZA, ZAKRES I METODA PRACY

W dociekaniach socjologicznych podstawową rolę odgrywają badania ankietowe prowadzone przez instytuty naukowe, organizacje społeczno-polityczne i gospodarcze. Zasady i metodę tych badań opracowaliśmy z udziałem prof. dra W. Stysia, doc. dra W. Golachowskiego i innych. Ankiety starał się w pewnym stopniu dostosować do obowiązującej sprawozdawczości i ewidencji w celu ich maksymalnego wykorzystania. W dużej mierze skupiliśmy uwagę na zagadnienia możliwe do opracowania wyłącznie na podstawie bezpośrednich wywiadów.

Poziom opracowań formularzy i tablic ankietowych był w zasadzie zadowalający. Przeprowadzających ankiety dobierano spośród miejscowych nauczycieli wiejskich. Zwracano uwagę na ich przygotowanie zawodowe, znajomość problematyki wsi i środowiska, wyrobienie społeczne i polityczne, autorytet i zaufanie miejscowej ludności. Wiele uwagi poświęcono też ich przygotowaniu. W tym celu zorganizowano dwudniowe seminarium prowadzone przez znanych specjalistów, pracowników nauki wyższych uczelni i Uniwersytetu Wrocławskiego. Utrzymywano też stały kontakt z przeprowadzającymi ankiety. Po zakończeniu prac zorganizowano zebrania, na których dzielono się uwagami, wymieniono doświadczenia, wysuwano szereg postulatów nie ujętych w ankietach. Prace te docenił zarówno Komitet Powiatowy PZPR jak i Powiatowa Rada Narodowa, udzielając cennej pomocy.

Badania przeprowadzono w 1959 r. Podstawową jednostką badań było gospodarstwo rolne, z jego użytkownikami i mieszkańcami, inwentarzem żywym i martwym oraz wynikami ekonomicznymi.

Ankiety dokonano w 9 wsiach. Badaniami objęto 416 indywidualnych gospodarstw rolnych położonych w różnych częściach powiatu. Zastosowano

ankietę indywidualną poszczególnych rolników oraz ogólną ankietę wsi badanej. Przy doborze wsi starano się uwzględnić warunki klimatyczne, glebowe, uprzemysłowienie terenu i wielu innych cech i stron społeczno-gospodarczych tak, aby zebrany materiał był reprezentatywny dla badanego rejonu.

Obszar powiatu trzebnickiego zaliczany jest do rejonu żytnio-ziemniaczanego. Występuje w nim znaczne zróżnicowanie pod względem przyrodniczo-glebowym.

Południową i środkową część zaliczamy do podrejonu pszenno-ziemniaczano-buraczanego, część północną do podrejonu żytnio-ziemniaczano-buraczanego.

W powiecie dominują gleby składające się z utworów pyłowych, utworów lessowatych oraz z glin lekkich i średnich w kompleksach z piaskiem. Średnia roczna temperatura wynosi 7,7° C, dni z temperaturą 15° C jest około 78. Roczna suma opadów wynosi 600 mm.

Badany rejon określić można jako rolniczy z nieznacznym uprzemysłowieniem. Ilość zakładów ogółem wynosi 34, w tym 31 zakładów przemysłu terenowego, w rachubę nie wchodzi zakłady Okręgowego Związku Spółdzielni Inwalidów z braku danych. Według danych sprawozdawczych przedsiębiorstw objętych planem centralnym i terenowym produkcja globalna w przemyśle uspołecznionym powiatu stanowi 0,5% produkcji wszystkich powiatów. Udział zatrudnienia w przemyśle i rzemiośle w stosunku do zatrudnienia ogółem we wszystkich działach gospodarki stanowi 4,5%.

Struktura demograficzna ludności według środowisk zamieszkania kształtuje się następująco: w skali wojewódzkiej ludność zamieszkała w gromadach stanowi około 52%, w powiecie zaś trzebnickim 80%. Nie znaczy to bynajmniej, że dla wszystkich gromad rolnictwo stanowi podstawowe źródło utrzymania.

W skali wojewódzkiej na 1 km² przypada średnio 91 mieszkańców, natomiast w pow. trzebnickim 63. Z powyższego wynika, że gęstość zaludnienia w badanym rejonie jest niższa od przeciętnej wojewódzkiej. Badaniami objęto ponad 5% wszystkich gospodarstw w powiecie, w ankietowanych zaś wsiach 50—100% gospodarstw rolnych.

W badaniach dążyliśmy do tego, aby struktura badanej zbiorowości była zbliżona do struktury istniejących w powiecie gospodarstw indywidualnych. (tab. I).

Zebrany materiał opracowany został według następującej kolejności: demograficzno-zawodowe i gospodarcze przemiany aktualnie gospodarujących rolników; stan rodziny właścicieli gospodarstw, w szczególności kierunki ewolucji socjologicznej młodzieży wiejskiej; wybrane zagadnienia ekonomiczne badanych gospodarstw.

Ograniczenie analizy do rejonu trzebnickiego nie znaczy, że niektóre wnioski nie mogą w pewnym stopniu odnosić się do innych rejonów, w szczególności posiadających zbliżone cechy terytorialne, ekonomiczne i in.

TABELA I

Porównanie struktury agrarnej indywidualnych gospodarstw rolnych według spisu czerwcowego i ankiet

Gospodarstwa w obszarze ha	Ankiety		Spis rolny			
	Liczba gospodarstw	Odsetek	Gospodarstwa ogółem		Gospodarstwa powyżej 0,5 ha	
			Liczba gospodarstw	Odsetek	Liczba gospodarstw	Odsetek
Ogółem	416	100%	8 227	100%	7 273	100%
do 2 ha	65	16%	2 472	29%	1 528	21%
2—5 ha	92	22%	1 646	20%	1 646	23%
5—10 ha	218	52%	3 336	42%	3 336	46%
10—14 ha	41	10%	678	8%	678	9%
powyżej 14 ha	—	—	85	1%	85	1%

Dokonane badania wykazują wiele różnorodnych problemów. Przy wszelkich jednak uogólnieniach należy być bardzo ostrożnym. Niektóre problemy wymagają gruntowniejszych analiz i szczegółowych opracowań. Zbyt pochopne uogólnienia, niezależnie od woli autora, mogłyby prowadzić do niesłusznych wniosków.

II. DEMOGRAFICZNO-ZAWODOWE I GOSPODARCZE PRZEMIANY W GRUPIE BADANYCH ROLNIKÓW

Jednym z najważniejszych zagadnień jest powstawanie nowej społeczności ze zróżnicowanych grup społecznych, które obecnie zamieszkują powiat trzebnicki, oraz społeczno-produkcyjna aktywizacja owej społeczności.

Ankietami objęto gospodarstwa rolne w niżej podanych wsiach uzyskując wskazany w tabeli II stosunek procentowy.

W badaniach uwzględniono wsie ekonomicznie silniejsze, położone w pobliżu miast i ośrodków przemysłowych, np. Szymanów, Księgnice; słabsze ekonomicznie, oddalone od miast ponad 20 km, np. Koniowo, Złotowo — wreszcie średnie ekonomicznie.

Do badań wyznaczono wsie różne pod względem wielkości. Największa wieś liczy 130, najmniejsza zaś 13 gospodarstw rolnych. Wsie te znajdują się w różnych częściach powiatu.

Jeżeli uwzględnimy, że ankietami objęto w zasadzie gospodarstwa rolne w całym tego słowa znaczeniu, bez działek robotniczych (0,1—0,4 ha), można przypuścić, że odsetek badanych gospodarstw rolnych stanowi ok. 80% gospodarstw wybranych wsi.

Podkreślić należy, iż ankietą objęto nie mieszkańców wsi w ogóle, lecz *stricto* rolników, ludzi, których podstawowym źródłem utrzymania (poza sporadycznymi wyjątkami) jest praca na roli.

TABELA II
Ilość gospodarstw objętych ankietami

Nazwa wsi	Ilość gospodarstw		Stosunek procentowy
	we wsi ogółem	badanych	
Księgnice	39	28	71,8%
Koniowo	70	32	45,7%
Krościna	86	44	51,1%
Lubniów	102	90	88,0%
Łozina	56	50	89,3%
Nowosielce	13	13	100,0%
Szymanów	73	37	50,7%
Węgrzynów	21	21	100,0%
Złotowo	130	101	77,7%
Razem	590	416	70,5%

Rolnik, właściciel gospodarstwa rolnego, sam bezpośrednio kieruje i uczestniczy w procesie wytwórczym. Dlatego też jego wiek, dyspozycje fizyczne i psychiczne bardzo wyraźnie wpływają na tempo i kierunek rozwoju, modernizację, mechanizację, na postęp i rozwój danej jednostki ekonomicznej.

Badania wykazały, że właściciele gospodarstw w wieku do lat 30 stanowią zaledwie 4,8% ogółu badanych. W trzech wsiach Księgnice, Koniowo i Nowosielce) wśród badanych rolnicy w wieku do 30 lat w ogóle nie występują, jedynie we wsi Krościna stanowią 11,4% badanych. Są to przeważnie repatrianci z Niemiec, byli robotnicy rolni i robotnicy.

Grupa wiekowa 31—40 lat jest również niezbyt liczna, stanowi 21,1% badanych. We wsi Węgrzynów i Łozina odchylenie od średniej dla ogółu badanych jest bardzo duże, wynosi 16,4 i 13,1 punktów. Tylko we wsi Lubniów rolnicy tej grupy stanowią ponad 1/4 badanych.

W miarę przechodzenia do wyższych grup wiekowych ilość rolników i odsetek stopniowo wzrasta. Rolnicy w wieku 41—50 lat stanowią 27,5%, w wieku 51—60 lat — 28,6% ogółu badanych. Właśnie ta grupa (51—60) jest najliczniejsza. Część rolników w wieku 51—60 lat ma ograniczoną zdolność do pracy. Przyjmując dla określenia pełnej sprawności fizycznej pracowników granicę wieku 50—55 lat, stwierdzamy, że rolnicy, którzy nie przekroczyli tej granicy, stanowią niewiele ponad 50%.

Badania wykazały, że na przestrzeni ubiegłych kilku lat następuje stałe powiększenie się grupy właścicieli gospodarstw w wieku 50—60 i powyżej 60 lat. Grupa ta stanowi duży odsetek ogółu rolników. Z drugiej strony nie znajduje przeciwwagi we wzroście liczby rolników młodszych.

Twierdzenie, że społeczeństwo dolnośląskie jest młode, nie powinno być uogólniane. Badania wykazały, że w środowisku wiejskim problemy te kształtują się różnie.

Na Z. Z. żyją rolnicy, przybyli z różnych stron świata i różnych regionów kraju.

TABELA III

Miejsce zamieszkania badanych rolników przed przyjazdem na Ziemię Zachodnie

Kraj	Ilość	Województwo	Ilość
Związek Radziecki ogółem	145	Białystok-Lublin	12
w tym przybyli w latach:		Rzeszów-Kraków	84
a) 1945—1955	134	Warszawa, Łódź, Kielce	90
b) 1956—1959	11		
Niemcy	59	Pozostałe wojewódz- twa i ludność rodzima	22
Inne	4		
Razem:	208	Razem:	208

Rolnicy, przybyli ze Związku Radzieckiego (69% repatriantów), w zasadzie mieszkali wspólnie, w większych, zwartych grupach. We wsi Lubniów osiedliło się 41 rodzin, we wsi Łozina 40, a we wsi Węgrzynów 18. W Węgrzynowie 90% stanowią przybysze z terenów ZSRR. W pozostałych wsiach osiedliły się mniejsze grupy. Jedynie we wsi Koniowo nie zanotowano wśród badanych ani jednego przybysza z terenów Związku Radzieckiego.

Reemigranci z Niemiec stanowią 27% przybyłych z zagranicy. Najwięcej mieszka ich we wsi Złotowo: (24 rolników), Koniowo — 16, Księgnice — 9. W pozostałych wsiach rejestrowano pojedyncze wypadki zajmowania gospodarstw rolnych przez przybyszów z Niemiec. W dwóch wsiach, Węgrzynów i Krościna, nie zanotowano reemigrantów z Niemiec. Stwierdzić należy, że rolnicy ci w zasadzie nie osiedlali się zorganizowanymi grupami.

W ankietowanych wsiach zarejestrowano 4 rolników zamieszkałych tu przed r. 1945. W latach 1945—1948 przybyło 360 rodzin, co stanowi 86,5% mieszkańców tych wsi. Ponad 88% badanych — to rolnicy mieszkający stale w tych samych wsiach powyżej 11 lat. Część z nich nie przyjechała wprost do wsi trzebnickiej. Dziewiętnastu rolników, zanim osiedlili się w tutejszym powiecie, mieszkało 2 do 3 lat w innych regionach.

W l. 1949—1959 przybyło jeszcze 52 rolników, tj. ponad 12%. Z grupy tej 21 rolników, przed osiedleniem się w badanych wsiach, przez pewien czas przebywało na Z. Z. w innych regionach.

Dominuje, rzecz jasna, ludność polska. We wsi Lubniów 16 rolników podało narodowość ukraińską.

W badanych wsiach w zasadzie nie stwierdzono zatargów narodowościowych. Dzięki odpowiedniej polityce partii i władzy ludowej występujące w pierwszych latach powojennych tarcia narodowościowe zostały przezwyciężone.

Zmiany społeczno-ustrojowe, które nastąpiły w okresie powojennym, w zasadniczy sposób przekształciły badaną zbiorowość pod względem społecznym i zawodowym. Obrazuje to podana tabela IV.

TABELA IV

Rolnicy według stanu posiadania przed przyjazdem na Ziemię Zachodnie i obecnie (1959 r.)

Grupy gospodarstw	Stan posiadania przed przyjazdem na Ziemię Zachodnie		Stan posiadania obecnie — 1959 r.	
	Ilość	Stosunek procentowy	Ilość	Stosunek procentowy
Bezrolni	196	47,1%	—	—
do 2 ha	65	15,6%	65	15,6%
od 2—5 ha	97	23,5%	92	22,1%
od 5—10 ha	47	11,2%	218	52,3%
od 10—14 ha	10	2,4%	41	10,0%
ponad 14 ha	1	0,2%	—	—
Razem:	416	100,0%	416	100,0%

W wyniku zasadniczych przeobrażeń społeczno-ustrojowych nie występują obecnie bezrolni. Grupa do 2 ha utrzymuje się w niezmienionej ilości; w grupie 2—5 ha nie notujemy większych przesunięć. Jeżeli w poprzednim okresie właściciele gospodarstw 5—10 ha stanowili 11,2%, to teraz nastąpił wzrost ich ilości do 52,3%. Znaczny wzrost (z 2,4% do 10,0%) nastąpił w grupie gospodarstw 10—14 ha. W poprzednim okresie właściciele gospodarstw ponad 14 ha stanowili 0,2%, obecnie nie występują.

We wsiach: Krościna, Księgnice, Szymanów i Węgrzynów wśród badanych grupa gospodarstw 0,5—2 ha nie występuje. We wsi Węgrzynów istnieje swoista struktura gospodarstw. Na 21 badanych rolników 20 posiada gospodarstwa 4,2—4,8 hektarów, jeden ma 3,10 ha. We wsi tej po rozwiązaniu spółdzielni produkcyjnej wprowadzono równy podział gruntów. Prawie wszyscy rolnicy przyjechali w ramach repatriacji z terenów ZSRR i mieszkają wspólnie w dużym obiekcie gospodarczym.

Sprawa przygotowania zawodowego, udzielania konkretnej pomocy fachowej rolnikom stanowi dla badanego rejonu specjalny problem z dwóch względów: 1) około 50% badanych rolników nie posiadało poprzednio własnych gospodarstw. Przez kilka ostatnich lat uczą się oni praktycznie (często bez specjalnej pomocy fachowej) zawodu rolnika; 2) badani rolnicy nie wykazują odpowiedniego przygotowania zawodowego (ani jeden nie ukończył szkoły rolniczej). Wielu nie podało żadnego wykształcenia.

Podana tab. V. wykazuje ewolucję struktury zawodowej grupy badanych rolników w rozbiciu na trzy okresy:

1) przedwojenny (do 1939 r.), 2) okres wojny (1939—1945 r.), 3) okres powojenny (1945—1959 r.).

TABELA V

Struktura zawodowa (praca wykonywana) badanych rolników w poszczególnych okresach (liczone w procentach)

O k r e s	Ogółem	Praca wykonywana				
		Rolnik	Robotnik rolny	Robotnik	Rzemieśl. ślusarz	Inni
do 1939 r.	100	61,0	15,0	11,0	10,0	3,0
lata 1940—1945	100	55,0	20,0	13,0	10,0	2,0
od 1945 r.	100	100,0	—	—	—	—

Z tabeli wynika, że po wojnie masowo dawni bezrolni, robotnicy rolni, robotnicy itp. stali się właścicielami gospodarstw chłopskich.

Wielu rolników było przed wojną rzemieślnikami. We wsi Złotowo zawód rzemieślnika różnych specjalności posiada 19 rolników, we wsi Lubniów 17, we wsi Łozina — 9. W świetle konkretnego materiału wydaje się niezupełnie słuszne twierdzenie — jakoby we wsi trzebnickiej nie było rzemieślników. Stwierdzić można natomiast, że istnieje realna szansa reaktywowania wielu warsztatów rzemieślniczych. Sprawę jednak komplikuje fakt, że rzemieślnicy ci nie zawsze mogą zadowolić swe prawo do wykonywania zawodu. Wielu z nich wykazuje niski poziom ogólny i zawodowy.

Wydaje się więc, że problem rozwoju rzemiosła we wsi trzebnickiej zasługuje na baczniejszą uwagę organizacji społecznych, politycznych i gospodarczych.

Zniknęła też w zasadzie grupa „inni”. W poprzednich okresach byli to głównie ludzie bez własnego warsztatu bez określonego zawodu i miejsca pracy. Dziś do tej grupy można by zaliczyć niektórych pracowników GRN, spółdzielczości wiejskiej itp.

Badana zbiorowość wykazuje obecnie w zasadzie jednolitość zawodowo-społeczną. Podkreślam: w zasadzie, gdyż 26 rolników poza swoimi gospodarstwami rolnymi podejmuje dodatkowo pracę w innych gałęziach gospodarki narodowej. Podstawowym jednak źródłem utrzymania również dla tej grupy jest gospodarstwo rolne.

W jakim charakterze pracują dodatkowo badani rolnicy? We wsi Łozina jeden z badanych pracuje jako księgowy, jeden jako kowal i jeden jako cieśla. We wsi Nowosielce 4 rolników pracuje dodatkowo w charakterze robotników. We wsi Koniowo zarejestrowano wśród badanych 1 kowala, 1 elektromontera i 1 listonosza. Stosunkowo dużo, bo 11 rolników pracujących dodatkowo, zarejestrowano we wsi Lubniów. Są to: elektromonter, kolejarz, kowal, 5 robotników rolnych, spawacz, stolarz i sprzedawca.

Znamienne, że w tej wsi aż 26 rolników na 32 badanych nie posiadało poprzednio gospodarstw rolnych.

We wsi Księgnice zarejestrowano 2 rolników-tractorzystów oraz 2 rolni-

ków-robotników rolnych. Podejmowanie pracy poza swoim gospodarstwem nie zawsze uwarunkowane jest czynnikami ekonomicznymi. Często przeważają czynniki natury psychologicznej, np. nawyki pracy poza rolnictwem (szczególnie wyraźnie występuje to we wsi Lubniów), trudności w gruntownym opanowaniu zawodu rolnika, szybkie efekty z pracy w zakładach przemysłowych i inne.

Jeżeli z punktu widzenia danego rolnika podejmowanie pracy poza rolnictwem jest korzystne, to jednak wpływa ono ujemnie na rozwój gospodarstwa rolnego.

Może pocieszać fakt, że wśród badanych rolników tylko 6% stanowią chłopci-robotnicy. Natomiast pozostała część coraz ściślej wiąże się z rolnictwem. Pozytywnym objawem jest wzrastające zainteresowanie oświatą rolniczą tutejszych rolników, wiedzą rolniczą w ogóle. Wpływa to z ich potrzeb, wielu z nich bowiem (45—50%) stało się rolnikami-praktykami dopiero w okresie powojennym.

TABELA VI
Wykształcenie badanych rolników

Nazwa wsi	Podane wykształcenie								Ogółem %
	1—4 klas		5—7 klas		ponad 7 klas		Nie podano		
	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	
Księgnice	10	35,7	11	39,3	2	7,2	5	17,8	100
Koniowo	21	65,6	6	18,8	—	—	5	15,6	100
Krościna	37	84,1	6	13,6	—	—	1	2,3	100
Lubniów	48	53,4	30	33,3	2	2,2	10	11,1	100
Łozina	24	48,0	18	36,0	5	10,0	3	6,0	100
Nowosielce	5	38,4	6	46,2	—	—	2	15,4	100
Szymanów	21	56,7	11	29,8	—	—	5	13,5	100
Wegrzynów	9	42,8	11	52,3	—	—	1	4,8	100
Złotowo	48	47,6	37	33,7	3	3,8	13	12,9	100
Razem:	223	53,7	136	32,7	12	2,7	45	10,9	100

Rolników posiadających wykształcenie 1—4 klas szkoły podstawowej w pewnym sensie połączyć można z tymi, którzy nie podali wykształcenia. Ogólnie 64,6% badanych to rolnicy na stosunkowo niskim poziomie, przeważnie ludzie starsi. Jest to grupa liczna, wyraźnie wpływająca na poziom ogólny wsi.

Ponad 7 klas szkoły podstawowej wykazało 10 rolników (2,7%). We wsi Łozina 4 rolników wykazuje wykształcenie średnie, we wsi Złotowo — 1 średnie ogólne i 3 niepełne średnie oraz zawodowe, we wsi Księgnice — 2 średnie ogólne oraz we wsi Lubniów — 2 średnie. Grupa ta stanowi swego rodzaju inteligencję rolniczą. Zazwyczaj cieszą się uznaniem we wsi. Sąsiedzi chętnie korzystają z ich rady i pomocy.

Badania wykazały, że najniższy poziom reprezentują osadnicy przybyli

z Polski centralnej i wschodniej. Aż 13,4% z nich nie podało wykształcenia, w tym 33,3% z woj. białostockiego i lubelskiego, 17,7% z woj. warszawskiego, łódzkiego i kieleckiego. Ponad 80% nie uprawiało poprzednio roli, czyli nie byli *sensu stricto* rolnikami. Byli to ludzie najbardziej upośledzeni ekonomicznie, rekrutujący się z owej 8 milionowej armii „ludzi zbędnych”, charakterystycznej dla przedwojennej wsi polskiej.

Spśród przybyszów z Niemiec zarejestrowano 10% nie posiadających wykształcenia. Są to przeważnie byli robotnicy rolni i inni, szukający pracy i chleba na obczyźnie lub wywiezieni na prace przymusowe do Niemiec.

Wśród przybyłych z terenów Związku Radzieckiego 6,9% nie podało wykształcenia. Są to przeważnie ludzie starsi, wdowy itp. W zasadzie jednak posiadali oni poprzednio własne gospodarstwa rolne. Przyjeżdżali całymi wsiami, wraz z inwentarzem żywym, czasem i martwym. Reprezentują średni poziom, wyższy jednak niż pozostali, ponieważ z Polski centralnej i wschodniej przyjeżdżali często ludzie, którzy ze względu na swoje dawniejsze zajęcie, nie zawsze byli dostatecznie do pracy na roli przygotowani.

Właścicielami gospodarstw przeważnie są mężczyźni. Na 416 badanych 370 (89%) stanowią rolnicy żonaci. W 4 przypadkach stwierdzono, iż właścicielką gospodarstwa jest żona rolnika. 37 gospodarstw prowadzonych jest przez owdowiałych (w tym 32 wdowy). Kawalerowie i panny prowadzą tylko 5 gospodarstw. Są to przeważnie ludzie starsi.

Wśród badanych znajdowało się 42 członków PZPR (10%), członków ZSL — 21 (5%). W sumie członkowie PZPR i Stronnictwa Ludowego stanowią 15% badanych rolników. Jest to poważna siła społeczno-polityczna, która może odgrywać wzrastającą rolę w procesie intensyfikacji rolnictwa.

III. STAN RODZINNY ORAZ KIERUNKI EWOLUCJI DEMOGRAFICZNO-ZAWODOWEJ MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ

TABELA VII
Struktura demograficzna badanych rodzin

Wyszczególnienie	Ilość mieszkańców badanych gospodarstw	Stosunek w procentach
Właściciele(ki) gosp. rolnych	416	20,6%
Dzieci i młodzież — razem	1 020	50,5%
Pozostali członkowie rodziny i krewni	389	19,4%
Sublokatorzy i inni	192	9,5%
Razem:	2 017	100,0%

Na uwagę zasługuje fakt, że w badanych rodzinach 36% ogółu stanowią dzieci urodzone na tutejszym terenie, a 14,5% młodzieży wychowanej na ziemi trzebnickiej.

Dzieci do lat 14 zanotowano 718 (70%), młodzieży powyżej 14 lat — 302 (30%).

Dysproporcja tłumaczy się tym, iż wszystkie dzieci do lat 14 stanowią integralną część rodzin, natomiast spośród młodzieży tylko część, która nie założyła własnych rodzin, nie usamodzieliła się jeszcze.

Ilość dzieci, urodzonych w pierwszych latach powojennych, była wyższa niż obecnie. Jeżeli w okresie 7 lat (1945—1951) w badanych rodzinach urodziło się 423 dzieci (59%), to w następnych 7 latach (1952—1958) urodziło się 295 dzieci (41%).

Stosunkowo duży odsetek (59%) stanowią dzieci w wieku szkolnym. Mimo sprzyjających warunków kształcenia się spotykamy rodziny o niższym poziomie ogólnym, w których rodzice skłaniają dzieci do podejmowania pracy w rolnictwie lub poza rolnictwem przed ukończeniem 14 roku życia.

W badanej zbiorowości na szczególną uwagę zasługuje problem młodzieży. W 416 ankietowanych gospodarstwach zarejestrowano 302 młodzieży powyżej 14 lat. Jest to część społeczności wchodząca do produkcji, roczniki młodsze lub zaangażowane już produkcyjnie.

TABELA VIII
Ilość młodzieży ogółem w badanych gospodarstwach (według wsi)

Nazwa wsi	Ilość badanych gospodarstw	Młodzieży ogółem	W tym	
			Mężczyźni	Kobiety
Księgnice	28	28	16	12
Koniowo	32	22	15	7
Krościna	44	38	17	21
Lubniów	90	48	26	22
Łozina	50	48	27	21
Nowosielce	13	7	2	5
Szymanów	37	32	14	18
Węgrzynów	21	22	15	7
Złotowo	101	57	37	20
Razem:	416	302	169	133

Z tabeli wynika, że liczba młodzieży w poszczególnych wsiach, w stosunku do ilości gospodarstw, kształtuje się różnie. We wsiach położonych bliżej miast i przemysłu niż pozostałe, silniejszych ekonomicznie, notujemy większy odsetek młodzieży.

By zilustrować powyższe twierdzenie, podam przykład dwu gospodarstw o zbliżonym areale ziemi, w dwu wsiach w Księgnicach położonych 1 km od Trzebnicy oraz Złotowie położonym ponad 20 km od Trzebnicy.

Rolnik, mieszkający we wsi Księgnice, posiada gospodarstwo 9-hektarowe. Osiąga średnio rocznie 18 q zbóż z ha, ziemniaków 80—100 q i buraków cu-

krowych ok. 200 q z ha. Obecnie liczy 57 lat. Wyzaczył na spadkobiercę 22-letnią córkę. Syn liczy 24 lata skończył szkołę średnią techniczną, pozostał jednak na wsi i pracuje wspólnie z ojcem.

Jeden z rolników ze wsi Złotowo posiada gospodarstwo 8-hektarowe. Uzyskuje średnio 8 q zbóż z ha, ziemniaków 50—60 q z ha, buraków cukrowych nie uprawia. Liczy ponad 70 lat życia. Ma dwóch synów, żaden jednak już nie mieszka wspólnie z ojcem. Spadkobiercy gospodarstwa nie wyznaczył. Dzieci szukają lepszych warunków bytu poza gospodarstwem ojca.

Badania wykazują, że na stabilizację młodzieży na wsi lub narastanie migracji poza wieś w sposób istotny wpływają warunki ekonomiczne wsi i efekty produkcyjne gospodarstwa, jego poziom, system organizacji produkcji i pracy, perspektywa i zamierzenia w zakresie intensyfikacji rolnictwa. Wiąże się z tym ściśle problem wykształcenia młodzieży wiejskiej.

Ucząca się młodzież razem stanowi 16,2% ogółu młodzieży. W porównaniu z niektórymi powiatami (np. Kamienna Góra) jest to odsetek wysoki. W stosunku jednak do potrzeb trzebnickiej wsi zbyt mały. Młodzież w wieku 15—22 lat (szkoły średnie i inne oraz rzemiosło) stanowi razem 89,8% uczących się jeszcze. Na 44 uczących się w tej grupie wiekowej w szkołach ogólnokształcących jest 11, w szkołach rolniczych — 4, w technicznych — 4 i innych — 5 osób. Uczących się rzemiosła zanotowano 20 osób.

W szkołach wyższych studiuje 5 osób (10,2% uczących się). W Wyższej Szkole Rolniczej studiuje 1 osoba, na Politechnice — 1 osoba, na WSE — 1 i 2 osoby w Akademii Medycznej.

Podkreślić należy zbyt małe zainteresowanie młodzieży wiejskiej naukami rolniczymi. Na 302 osoby tylko 5 uczy się w szkołach rolniczych.

Młodzież wiejska stosunkowo wcześniej wchodzi do produkcji. Wiele czynności produkcyjnych podejmuje przed ukończeniem 14 roku życia, jednak dopiero od 15 lat poczyną coraz pełniej angażować się produkcyjnie. I dopiero począwszy od tych grup wiekowych wzwyż notujemy określone tendencje zawodowe.

Uwzględniliśmy kilka nieodzownych czynników: 1) ilość młodzieży ogółem w poszczególnych grupach wiekowych, 2) ilość młodzieży ogółem zaangażowanej produkcyjnie w rozbiciu na grupy wiekowe, 3) ilość młodzieży pracującej w rolnictwie, przemyśle, rzemiosle i innych instytucjach i organizacjach działających na wsi — w rozbiciu na grupy wiekowe.

Procesy te rozpatrzmy na przestrzeni 14 lat.

Grupa I obejmuje młodzież w wieku 15—18 lat. Liczy razem 115 osób, co stanowi 38,0% młodzieży ogółem. Mężczyźni liczą 58, kobiety — 57 osób. W grupie tej 33 osoby (28%) uczą się w szkołach średnich oraz zawodu. Pozostałe pracują w rolnictwie, w przemyśle, rzemiosle itp.

Grupa II obejmuje młodzież w wieku 19—22 lat. Liczy ogółem 101 osób, tj. 33% młodzieży ogółem. Mężczyźni stanowią 64%, kobiety 37%. Mniejszy stosunek procentowy kobiet w wieku 19—22 przy rodzicach tłumaczy się usamodzielnieniem kobiet wychodzących za mąż. W grupie tej 5,2% stanowią

ci, co się kształcą w szkołach średnich, wyższych i zawodu. Pozostała młodzież pracuje w różnych działach gospodarki narodowej, w tym ponad $\frac{3}{4}$ w rolnictwie.

Grupa III obejmująca młodzież w wieku 23—26 lat, liczy 44 osoby, w tym mężczyzn 29 (66%), kobiet 15 (34%). Widać z tego, że następuje dalsze zmniejszenie się odsetka kobiet pozostających przy rodzicach. W stosunku do młodzieży ogółem grupa ta stanowi 14%. Wyuczony zawód wykazuje 5 osób. W zasadzie nikt się nie uczy ani studiuje. Wszyscy są produkcyjnie zaangażowani.

Grupa IV obejmuje młodzież w wieku 27—30 lat. Ogółem liczy ona 18 osób (6%). Występuje przewaga kobiet (84%) nad mężczyznami (18%). Na 44 osoby tylko jedna wykazała zawód wyuczony — rzemieślnik. Ilość ogółem równa się z pracującymi razem.

W ustalaniu grup wiekowych przyjęto jednolite podziały czasowe ograniczające się do górnej granicy wiekowej 30 lat. Powyżej 30 lat zarejestrowano 24 osoby (9%), w tym 12 kobiet i 12 mężczyzn.

Części tej nie kwalifikujemy jako dalszej grupy wiekowej młodzieży ze względu na wiek (30—40 lat i więcej), po drugie — ponieważ nie zamyka się 4-letnim przedziałem wiekowym. Wykazuje też ona inne cechy ilościowe i jakościowe.

Wobec powyższego główną uwagę skupimy na czterech grupach wiekowych obejmujących młodzież od 15—30 lat.

TABELA IX
Młodzież ogółem i pracująca razem (według grup wiekowych)

Grupy wiekowe	Młodzież ogółem	Młodzież pracująca razem	Stosunek proc. 3:2
1	2	3	4
I (15—18 lat)	115	82	71,0%
II (19—22 lat)	101	85	85,0%
III (23—26 lat)	44	44	100,0%
IV (27—30 lat)	18	18	100,0%
Razem:	278	229	82,0%

Z podanej tabeli wynika, że ilość młodzieży w młodszych grupach wiekowych jest wyższa, w starszych zaś niższa. Przyjmując młodzież czterech grup wiekowych łącznie za 100 — I grupa stanowi — 42%, II grupa — 36%, III grupa — 16%, IV grupa — 6%. Ilościowy spadek młodzieży w grupach od II i IV spowodowany jest skutkiem wojny (zmniejszony przyrost naturalny), głównie zaś faktem, że młodzież starsza usamodzielnia się, zakłada rodziny, nierzadko opuszcza wieś.

TABELA X

Młodzież pracująca w poszczególnych gałęziach i działach gospodarki narodowej
(w liczbach bezwzględnych)

Wyszczególnienie	Ogółem	Wiek											
		15—18			19—22			23—26			27—30		
		M	K	R-m	M	K	R-m	M	K	R-m	M	K	R-m
W rolnictwie	173	26	36	62	38	27	65	22	12	34	6	6	12
W przemyśle	31	4	3	7	7	5	12	5	2	7	—	5	5
W rzemiośle	17	4	2	6	5	2	7	2	1	3	1	—	1
Inne	8	3	4	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Razem:	229	37	45	75	51	35	84	29	15	44	7	11	18

Młodzież, pracująca w rolnictwie, stanowi 75,6% ogółu pracujących. Poza rolnictwem: w przemyśle (13,5%), w rzemiośle (7,4%), a w innych (działacze społeczni, gospodarczy itp. — 3,5%) pracuje łącznie 24,4% młodzieży badanych rodzin chłopskich.

Analiza niektórych kierunków ewolucji zawodowo-produkcyjnej młodzieży wiejskiej w badanych wsiach wykazuje, że:

1. Ponad 75% pracującej młodzieży wiejskiej podejmuje prace w rolnictwie, czyli stosunkowo dużo młodzieży pozostaje na wsi. Teza o nadmiernej ucieczce młodzieży do przemysłu nie znajduje w badanym rejonie potwierdzenia;
2. Twierdzenie, jakoby młodzież migrująca ze wsi, przechodziła tylko do przemysłu nie jest ściśle. Wśród pracujących poza rolnictwem ogółem 13,5% podjęło prace w przemyśle, w rzemiośle i innych zawodach razem 10,9%. W grupie I odpowiednio: 8,5% oraz 15,8%. Dopiero w starszych grupach występuje wyższy odsetek pracujących w przemyśle, sięga 27,7%, zmniejsza się natomiast ilość pracujących w rzemiośle oraz znikają inne zawody;
3. Stwierdzić można, iż pomimo odejścia części młodzieży do pracy pozarolniczej istnieją na wsi znaczne rezerwy siły roboczej. Aktualna struktura gospodarstw rolnych oraz ich poziom wyposażenia technicznego uniemożliwiają jej całkowite i racjonalne wykorzystanie.

Problem zabezpieczenia gospodarstwu rolnemu spadkobiercy posiada na wsi trzebnickiej duże znaczenie polityczne i ekonomiczne. Na 416 gospodarstw — 296 (ok. 70%) ma wytypowanych następców (191 mężczyzn i 105 kobiet). Badania w innych powiatach wykazały, że odsetek gospodarstw, posiadających następcę, wynosi tam 30—50%.

W niektórych gospodarstwach pow. trzebnickiego wyznaczono na spadkobiercę więcej niż jedną osobę, np. we wsi Łozina w 5 gospodarstwach wyznaczono 12 spadkobierców. 35 gospodarzy nie wyznaczyło następców, 85 ich nie posiada (rodziny bezdzietne, samotni właściciele itp.).

Wśród ewentualnych spadkobierców 103 uczy się w szkołach podstawowych i średnich, 132 aktualnie pracuje w gospodarstwach rolnych, 16 pracuje poza gospodarstwem rodziców, 45 zaś — to dzieci nie pracujące i jeszcze uczęszczające do szkoły.

Na szczególną uwagę zasługują tu poniżej przedstawione zagadnienia.

1. Część młodzieży pracującej wspólnie z rodzicami w rolnictwie, nie wypowiedziało się w sprawie ewentualnego przejęcia gospodarstwa. Można przyjąć, że powód braku wyraźnej deklaracji tkwi m. in. w tym, że wielu młodych ludzi nie uważa zawodu rolnika za korzystny i atrakcyjny. Stosunkowo mało uwagi i środków poświęciło się i poświęca zachęcaniu młodzieży wiejskiej do zawodu rolnika, do wiązania swej przyszłości ze wsią, z rolnictwem. Fakty mówią o tym, że młodzież posiadająca zawód traktorzysty, mechanizatora rolnictwa we wsiach, gdzie wprowadza się postęp techniczny, chętnie pozostaje na wsi.

2. Wśród wyznaczonych na spadkobierców stosunkowo dużą ilość stanowią dzieci uczęszczające do szkół, nawet w wieku przedszkolnym. Teza głosząca, że wyznaczanie spadkobierców spośród dzieci jest zjawiskiem niekorzystnym — nie może być uznana za słuszną. Część rodzin nie ma starszych dzieci, dlatego też z konieczności wyznacza dzieci młodsze. Z drugiej strony chłop woli wyznaczać spadkobierców spośród dzieci młodszych, zapewniając sobie możliwość kierowania gospodarstwem do lat najstarszych. Dorastający syn, jeśli jest spadkobiercą, córka lub zięć — domagają się całkowitego przekazania gospodarstwa rolnego i praw z tym związanych. Praktyka zaś wykazuje, że przejęcie praw nie zawsze idzie w parze z honorowaniem przejętych zobowiązań. Dlatego też przejście na wyłączne utrzymanie dzieci rolnik traktuje jako ostateczność, na którą decyduje się wówczas, gdy zupełnie utraci zdolność do pracy, gdy sam nie jest w stanie kierować gospodarstwem. Nic dziwnego, że rolnik, posiadający pełną zdolność do pracy, dąży do usamodzielnienia się starszych dzieci.

W tej sytuacji dorosła młodzież, gdy tylko może podjąć pracę poza rolnictwem nie czeka na decyzję rodziców.

Wyznaczenie spadkobierców posiada duże znaczenie gospodarcze. Świadczy o stabilizacji, jest wyrazem pewnych długofalowych zamierzeń i planów. Chodzi jednak o to, aby z młodzieżą tą prowadzić długofalową pracę, przygotowywać ją do zawodu rolnika.

3. Istotny wpływ na stabilizację i przejmowanie gospodarstw rolnych przez dzieci posiada problem szybszego uregulowania spraw własnościowych i klasyfikacji gleby, uproszczenie systemu przekazywania gospodarstw na syna lub córkę.

IV. NIEKTÓRE PROBLEMY EKONOMICZNE BADANYCH GOSPODARSTW

Obszar zbadanych gospodarstw wynosi 2 620,29 ha, w tym grunty orne 1 866,26 ha (70,2%). Łąki i pastwiska zajmują — 544,68 ha (21,8%), sady i ogrody — 63,06 ha (2,4%) i inne 146,29 ha (5,6%).

W przeliczeniu na 1 gospodarstwo średnio przypada 6,2 ha użytków rolnych, gruntów zaś ornych 4,3 ha.

W 416 zbadanych gospodarstwach żyje wspólnie 2 017 osób, z tego pracuje w rolnictwie 931 osób płci obojga, co stanowi 46%.

Na jedną osobę żyjącą wspólnie przypada średnio 1,5 ha użytków rolnych, gruntów zaś ornych 0,5 ha. W przeliczeniu na jedną osobę pracującą w rolnictwie przypada (w grupie badanych rodzin) 2,8 ha użytków rolnych, gruntów zaś ornych 2 ha.

Jeżeli jednak uwzględnimy, że w poszczególnych wsiach występują odchylenia od powyższej średniej, że część pracujących w rolnictwie podejmuje dodatkowo pracę poza gospodarstwem, że młodzież i rolnicy w wieku starszym posiadają mniejszy potencjał siły roboczej, to możemy stwierdzić, że w badanych gospodarstwach istnieje dostateczna ilość siły roboczej, a nawet w pewnych okresach siła robocza nie jest w pełni wyzyskana.

Brak siły roboczej występuje jedynie w rodzinach bezdzietnych, u gospodarzy samotnych lub w rodzinach, gdzie starsze osoby gospodarują same.

Spośród 416 rolników, 334 użytkuje gospodarstwa od lat 1945—1948, w tym 323 od r. 1945, 50 od r. 1949 oraz 32 od 1953 r.

55 przejęło gospodarstwa po jednym użytkowniku, 10 po drugim, 4 po trzecim i 1 po czwartym. Fakty wykazują, że częste zmiany właścicieli ujemnie wpływają na produkcję rolną.

Istotny wpływ na stabilizację ekonomiczną, na rozwój rolnictwa posiada tempo regulowania spraw prawnowłasnościowych.

W chwili przeprowadzenia ankiet ok. 90% rolników posiadało już akty nadania.

Rolnicy wykazują duże zainteresowanie sprawą klasyfikacji gruntów i regulowaniem innych spraw własnościowych.

W analizie zebranego materiału uwidacznia się wzrost zainteresowania rolników mechanizacją rolnictwa. Widzimy to w większych wydatkach na zakup maszyn rolniczych, w dużym zapotrzebowaniu na nowe narzędzia i maszyny oraz w stosunku rolników do POMów i świadczonych przez POMy usług dla wsi.

Na zakup maszyn rolniczych wydatkowano w 1956 r. 85 930 zł, co w przeliczeniu na jedno gospodarstwo wynosi średnio 200 zł. W 1957 r. wydatkowano 670 510 zł. Na gospodarstwo przypada średnio 1 610 zł, czyli 8 razy więcej niż w 1956 r. W r. 1958 sumy wydatkowane na zakup maszyn wyniosły 603 860 zł.

W ciągu trzech lat rolnicy wydatkowali więc na zakup maszyn 1 360 300 zł, tj. 3 270 zł w przeliczeniu na jedno gospodarstwo rolne.

Szczególnie wysokie nasilenie zakupu maszyn rolniczych zarejestrowano w r. 1957. W 1958 r. wydatkowano o 66 650 zł mniej na zakup maszyn niż w 1957 r. Złożyło się na to wiele przyczyn, m. in.:

1. względne zaspokojenie pierwszych zapotrzebowań na maszyny, wynikłego ze zmian strukturalno-organizacyjnych rolnictwa, jakie nastąpiły w latach 1956 i 1957;
2. z chwilą rozwiązania GOMów oraz zmianą roli i charakteru POMów wiele maszyn rolniczych, po stosunkowo niskich cenach, skierowano do sprzedaży;
3. jeżeli w 1957 r. rolnicy przeznaczali większość środków na zakup maszyn, to w 1958 r. wystąpiło znaczne zainteresowanie budownictwem i remontami posiadanych obiektów.

Rolnicy nie zadowolają się jednak ilością posiadanego sprzętu. Chcą nabywać nowe maszyny. Obrazuje to tabela XI.

TABELA XI
Posiadane maszyny rolnicze i zgłaszane zapotrzebowanie

Rodzaj maszyny	Posiada sztuk	Chce nabyć sztuk
Traktory	4	10
Młockarnie	60	65
Żniwiarki	52	47
Kosiarki	75	80
Kopaczki	90	75
Inne (głównie motory elektryczne)	—	132

Popyt na maszyny rolnicze stanowi 180% ilości posiadanych. Zaznaczyć należy, że ankiety zbierano w I kwartale 1959 r., tj. przed wprowadzeniem zasady zwrotnych dostaw obowiązkowych. Po powstaniu Funduszu Rozwoju Rolnictwa zainteresowanie mechanizacją rolnictwa znacznie wzrosło.

Maszyny rolnicze w wielu wypadkach zakupywano zespołowo, posiadane zaś często użytkuje się w mniejszych lub większych zespołach.

We wsi Koniowo, Łozina, Węgrzynów i Złotowo zarejestrowano z początkiem 1959 r. 40 zespołów wspólnego użytkowania różnych maszyn. Zespoły te zrzeszały w sumie 154 rolników.

Rolnicy oprócz własnego parku maszynowego mają możliwość współpracy z POM. Ilość gospodarstw korzystających z usług POM w 1953 r. wynosiła — 79, w 1957 r. — 99, w 1958 r. — 105 gospodarstw. Dzięki stopniowej poprawie jakości wykonywanych prac przez POM wzrasta zaufanie rolników do tej instytucji. W ankiecie 228 rolników wypowiedziało się pozytywnie o pracy POM. Negatywne stanowiska zajęło 39, co stanowi 9% badanych. 149 wstrzymało się od odpowiedzi. Dotyczy to przeważnie rolników nie korzystających z usług POM.

Zasadnicze zmiany w procesie mechanizacji rolnictwa zapoczątkowały uchwały II Plenum KC PZPR. Z tytułu zwrotnych dostaw obowiązkowych trzebnicka wieś otrzymała w 1960 r. 28 592 zł w przeliczeniu na 100 ha użyt-

ków rolnych, plasując się na 11 miejscu w województwie. Suma ta jest wyższa o 786 zł (w przeliczeniu na 100 ha) od kredytu uzyskanego z Banku Rolnego i spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej w 1958 r. przez całą wieś trzebnicką.

Ważnym problemem ekonomicznym w rozwoju gospodarstw rolnych jest sprawa struktury zasiewów.

TABELA XII
Struktura zasiewów (lata 1957—1958)

Wyszczególnienie	1957		1958	
	obszar w ha	stosunek proc.	obszar w ha	stosunek proc.
Obszar zasiewów	1 841,13	100,0	1 909,94	100,0
4 podstawowe zboża	1 217,68	66,2	1 258,68	65,9
Ziemniaki	362,79	19,7	376,12	19,7
Przemysłowe	101,55	5,5	100,60	5,2
Pastewne	110,32	5,9	121,34	6,4
Warzywa	48,79	2,7	53,20	2,8

Zestawienie wykazuje, że areal zajęty przez zboża w 1957 r. zmniejszył się w 1958 r. Jest jednak w dalszym ciągu stosunkowo wysoki. Spis rolny wykazuje, że w skali wojewódzkiej pod kłosowe przeznaczają się ok. 63% obszaru zasiewów. Program gospodarczego rozwoju Dolnego Śląska na lata 1959—1965 zakłada zmniejszenie arealu przeznaczonego pod kłosowe w latach 1959—1965 do 59%. O realności powyższego wskaźnika świadczy to, że w spółdzielniach produkcyjnych zboża zajmują ok. 57% obszaru zasiewów, zaś w PGR-ach ok. 50%.

Poprawa struktury zasiewów w drodze zmniejszenia arealu zajętego pod uprawy zbożowe oraz zwiększenie kultur przemysłowych, pastewnych i okopowych winny być przedmiotem troski rolników, służby rolnej, rad i kółek rolniczych.

Pozytywnym zjawiskiem jest stosunkowo duży odsetek warzyw oraz stopniowy wzrost obszaru zajętego pod ich uprawę.

W ciągu 1958 r. badane gospodarstwa wyprodukowały 18 012,91 q zbóż, 46 657,80 q ziemniaków, 17 832,77 q buraków cukrowych oraz 1 697 030 litrów mleka. Wszystkie dane przyjęto w wysokości podanej przez samych rolników. Według oświadczeń przeprowadzających ankiety, dane te były zaniżone od 15 do 20%.

W celach porównawczych sprowadzimy produkcję wymienionych rodzajów i działów do jednolitych, ogólnie przyjętych wskaźników. W obliczeniu posłużymy się jednolitym wskaźnikiem, jakim jest jednostka zbożowa. Tak zwana jednostka zbożowa równa się: 1 q zboża, 4 q ziemniaków, 4 q buraków cukrowych oraz 135 litrów mleka.

Przeliczając wyprodukowaną przez badane gospodarstwa masę zboża,

ziemniaków, buraków cukrowych i mleka otrzymamy 46 663 jednostki zbożowe, w tym produkcja roślinna — 34 093 oraz produkcja mleka — 12 570 jednostek zbożowych.

Analiza przeprowadzona w poszczególnych sektorach wykazała, że na jednego pracującego w gospodarce indywidualnej w woj. wrocławskim przypada 31,3 jednostek zbożowych, w spółdzielczości produkcyjnej 46,2, w PGR-ach — 46,2, biorąc pod uwagę tylko podstawowe produkty roślinne. W ankietowanych gospodarstwach na jednego pracującego (w produkcji roślinnej) przypada 37 jednostek zbożowych. Wskaźnik ten jest wyższy o 18% od średniej dla gospodarki indywidualnej w skali wojewódzkiej, jednak o 25% niższy niż w sektorze spółdzielczym i państwowym.

TABELA XIII
Przeciętna wydajność w produkcji roślinnej i mleczności krów

Nazwa wsi	Wydajność 4 podstaw. zboż z ha	Wydajność ziemniaków w q z ha	Wydajność buraków w q z ha	Wydajność mleka od krowy w litrach
Księgnice	19,0	140,0	200,0	2 330
Koniowo	12,0	100,0	200,0	1 560
Krościna	12,0	132,0	207,0	2 058
Lubniów	18,0	70,0	150,0	4 333
Łozina	15,0	200,0	200,0	2 215
Nowosielce	20,0	160,0	125,0	2 929
Szymanów	15,0	100,0	100,0	1 900
Węgrzynów	15,0	150,0	200,0	2 125
Złotowo	10,0	150,0	—	1 600

Najwyższe plony zbóż wykazują rolnicy we wsi Nowosielce, Księgnice i Lubniów. Najniższe we wsi Złotowo, Krościna i Koniowo. Najniższą wydajność ziemniaków wykazał Lubniów. W pozostałych wsiach jest ona dość wysoka. Uwzględniając jakość gleby stwierdzić należy, że wydajność buraków cukrowych jest średnio dobra. Wydajność mleka od krowy mimo zaniżeń (szczególnie we wsi Szymanów) jest w zasadzie dobra. Dla porównania podaje, że średnia wydajność krów w kraju nie przekracza 2 000 litrów mleka rocznie. W woj. wrocławskim wynosi ona 2 085 litrów, zaś w badanych wsiach 2 341 litrów od krowy.

Produkcja zwierzęca stanowi nierozdzieloną część gospodarstwa rolnego. Odgrywa ona dużą rolę w podnoszeniu dochodów wsi i żyzności gleby. Oto ilość posiadanego inwentarza żywego (według oświadczeń rolników) w badanych gospodarstwach (tab. XIV).

Nieprawidłowo kształtuje się stosunek koni do ilości bydła. Również zbyt duży procent stanowią krowy w stosunku do bydła ogółem. Są to nieprawidłowości, które powinny być usunięte. Wyłania się konieczność intensyfikacji hodowli zwierząt gospodarskich, poprawy struktury stada bydła oraz zmiany proporcji w hodowli poszczególnych rodzajów zwierząt.

Badane gospodarstwa rozporządzają 178 oborami, 146 stajniami, 52 chlewniami, 211 stodołami i 47 szopami. Zestawienie to świadczy o tym, że część gospodarstw nie posiada kompletów potrzebnych obiektów. Mało jest obór,

TABELA XIV
Posiadany inwentarz żywy (stan z lutego 1959 r.)

Nazwa wsi	Bydło użytkowe w szt.		Trzoda chlewna w szt.	Konie w szt.	Owce w szt.	Sztuk przeliczeniowych	Przypada na 100 ha użytków rolnych
	Razem szt.	W tym krowy					
Księgnice	87	69	90	40	33	125,74	62
Koniowo	69	49	108	33	67	109,76	49
Krościna	122	89	136	49	51	171,08	39
Lubniów	198	125	114	49	32	227,06	68
Łozina	159	122	114	76	46	223,98	61
Nowosielce	57	22	16	10	14	59,12	108
Szymanów	128	84	33	61	20	169,95	56
Węgrzynów	105	59	49	31	20	123,95	131
Złotowo	191	142	171	78	99	247,27	40
Razem	1116	761	831	427	382	1475,01	56

a szczególnie samodzielnych chlewni. Zwierzęta różnych gatunków są wspólnie trzymane w jednym pomieszczeniu, co przeczy podstawowym zasadom higieny weterynaryjnej. Brak dostatecznej ilości szop wpływa ujemnie na konserwację sprzętu, maszyn rolniczych itp.

Stan tych obiektów, jak wykazała ankieta, w 187 przypadkach określają rolnicy za dobry, w 73 przypadkach jako zły. Pozostali rolnicy nie odpowiedzieli wyraźnie na to pytanie.

W 1378 izbach (łącznie z kuchnią) mieszka razem 2058 osób. Na jedną rodzinę przypadają średnio dwie izby i kuchnia. Współczynnik zagęszczenia nie jest wysoki. Na jedną izbę przypada około 1,5 osoby.

Analiza sytuacji ekonomicznej i kierunków ewolucji wsi trzebnickiej wykazała wyraźny wzrost inicjatywy rolników w zakresie inwestycji. Najważniejsze życzenia i potrzeby w 171 przypadkach związane były z budownictwem, w 201 przypadkach z maszynami rolniczymi, w 53 z melioracją. Ogólnie zarejestrowano 428 zapotrzebowań w zakresie inwestycji.

Sprawa kredytu na potrzeby inwestycyjne i gospodarcze nabiera dużego ciężaru gatunkowego. 46,7% rolników wyraziło życzenia zaciągnięcia kredytów: 72 na remont budynków gospodarczych i mieszkalnych, na inwentarz żywy — 31, na nasiona — 21, na nawozy — 59 itp.

Przeprowadzone badania ankietowe w pow. trzebnickim wykazują duże bogactwo i różnorodność problemów socjologiczno-ekonomicznych. Wiele z nich wymaga stałego śledzenia, głębszego studiowania. Dotychczasowe wy-

niki nie upoważniają jeszcze do wysnuwania uogólniających wniosków. Stwierdzić można natomiast, iż rzucają głębsze światło na strukturę przemian wsi współczesnej, mogą one zatem przyczynić się do szybszego i prawidłowego wcielenia w życie nowych zasad polityki rolnej.

WIKTOR ŁACH

Z BADAŃ NAD PRZEMIANAMI SPOŁECZNO-KULTURALNYMI WSI NA ZIEMIACH ZACHODNICH

I. WSTĘP

Sekcja Socjograficzna Instytutu Zachodniego prowadzi od 1957 r. badania nad osadnictwem wiejskim i przemianami społecznymi wsi na Ziemiach Zachodnich. W ramach prac Sekcji podjąłem badania we wsi Brzozowo¹ w woj. zielonogórskim. W Brzozowie mieszka m. in. liczna grupa Łemków, przesiedlonych z górzystych terenów pow. nowosądeckiego. W czasie badań zajmowałem się szczegółowo życiem i losami tej grupy na ZZ², zbierając jednocześnie materiał do zagadnienia przemian społecznych i kulturalnych zachodzących wśród ludności całej wsi.

Artykuł niniejszy omawia tę część materiałów, która odnosi się do zagadnienia struktury, adaptacji i współżycia ludności, szkicując powyższe zagadnienia, bez zamiaru ich wszechstronnego naświetlenia i wyczerpania.

Badania w Brzozowie prowadzono w dwóch etapach: w październiku 1958 r. zbierałem dane za pomocą specjalnego kwestionariusza Instytutu Zachodniego³ oraz uzyskiwałem wiadomości i dane ogólne o wsi w różnych instytucjach (powiatowa i gromadzka rada narodowa, szkoła i in.) uzupełniane wywiadami z ludnością. W czerwcu 1959 r. przeprowadzałem wyłącznie wywiady z mieszkańcami. Celem wywiadów było uzyskanie dodatkowych informacji i wyjaśnień związanych z materiałami statystycznymi oraz poznawanie postaw, poglądów i zamierzeń ludności. W ciągu całego okresu nieodzowną metodą pracy była również obserwacja. W czasie pobytu w Brzozowie autor zamieszkiwał u rodziny repatriantów z Polesia.

II. WIES

Teren, na którym rozciąga się wieś Brzozowo, jest lekko pofalowany i opada ku dolinie Odry. Wieś położona jest o ok. 12 km od miasta powiatowego.

¹ Nazwa wsi jest kryptonimem.

² Wyniki dotychczasowej pracy nad tym zagadnieniem próbuję przedstawić w szkicu socjograficznym pt. Grupa Łemków na Ziemiach Zachodnich (maszynopis oddany do tonu studiów socjograficznych z terenu woj. zielonogórskiego, który ma się ukazać nakładem Instytutu Zachodniego).

³ Wymieniony kwestionariusz składał się z następujących rubryk: 1. Nazwisko i imię. 2. Adres. 3. Dane dotyczące wieku i pochodzenia (rok urodzenia, miejsce urodzenia, wieś czy miasto, powiat, województwo). 4. Narodowość. 5. Data osiedlenia się na Ziemiach Zachodnich. 6. Dane dotyczące pracy zarobkowej (nazwa i siedziba zakładu pracy, rodzaj wykonywanej pracy). 7. Dane dotyczące wykształcenia (nazwa i siedziba szkoły, którą ukończył lub do której uczęszcza obecnie). 8. Uwagi.